

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NİN İLK GÜRCİSTAN TEMSİLCİSİ; KÂZIM (DİRİK) BEY

Derya ÇİNİ ŞİMŞEK¹

ÖZ

Millî Mücadelemizin önemli şahsiyetlerinden ve yakın dönem Türk tarihinin önemli tanıklarından birisi olan Kâzım Dirik, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde yetişen aydın bir subay olarak Balkan ve Birinci Dünya Savaşlarının ardından Türk Milli Mücadelesinde Mustafa Kemal ile birlikte Samsun'a çıkan kurmayları arasında yer aldı. Milli Mücadele sırasında Türkiye Büyük Millet Meclisi, Gürcistan'la dostluk ilişkileri kurma hususunda oldukça ilgili bir dış politika izlemeye gayret göstermiş; 23 Ekim 1920 tarihinde Kâzım (Dirik) Bey, Gürcistan Temsilciliği'ne atamış, böylece Gürcistan'ın tarafsızlığını sağlamıştır. Kazım Bey; 13 Kasım 1920'de Tiflis'e gelerek, Sovyet Hükümeti ile kurulan siyasi ilişkilerde, Gürcistan Hükümeti nezdinde diplomatik temsilci görevini yürütmeye başlamıştır. Tiflis'teki çalışma günlerinde; hem Gürcistan Hükümet üyeleri hem de Sovyet Hükümeti Tiflis Elçisi Şeynman ve yardımcısı ile de görüşmelerde bulunmuştur. Şubat 1921 tarihinde Sovyet Hükümeti'nin Gürcistan'ı işgale başlaması üzerine Ardahan ve Artvin Türklere bırakılmış, Kazım Karabekir'in idaresindeki Türk Ordusu 11 Mart 1921 tarihinde Batum'u işgal etmiştir. Kazım Bey, Türk ordusu Batum'u işgal ettiği zaman bu kuvvetlerin başında bulunmuştur. Gürcistan'da bu olaylar meydana gelirken Moskova Anlaşması imzalanmış ve Kazım Bey'in de Gürcistan Temsilciliği görevi son bulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kâzım Dirik, Gürcistan, Elçilik, Türkiye Büyük Millet Meclisi, Tiflis

¹ Yrd. Doç. Dr, Başkent Üniversitesi, Atatürk İlkeleri Uygulama ve Araştırma Merkezi (ATAMER), dsimsek(at)baskent.edu.tr

THE GRAND NATIONAL ASSEMBLY OF TURKEY

FIRST GEORGIYA REPRESENTATIVE; KÂZİM (DİRİK) BEY

ABSTRACT

Kâzım (Dirik) Bey, one of the important personalities of the National Struggle and one of the most important witnesses of the recent Turkish history, is among the staffs of Samsun who came together with Mustafa Kemal in the Turkish National Struggle after the Balkan and World War I as an intelligent officer who grew up in the recent periods of the Ottoman State. took. During the National Struggle Grand National Assembly of Turkey, Georgia has endeavored to pursue a foreign policy issues highly relevant in establishing friendly relations; On October 23, 1920, Kazım (Dirik) Bey was invited to the Georgian Office, thus ensuring the impartiality of Georgia. Kazım Bey; On November 13, 1920, he came to Tbilisi and began to carry out his diplomatic representation before the Georgian government in political relations with the Soviet Government. During working days in Tbilisi; both the Georgian Government members and the Soviet Government Tiflis Ambassador and his deputy. On February 1921, the Soviet Government left Ardahan and Artvin Turks on the occasion of the invasion of Georgia and the Turkish Army under the control of Kazım Karabekir invaded Batumi on 11 March 1921. Kazım Bey was the head of these forces when the Turkish army invaded Batum. The Moscow Agreement was signed when these events took place in Georgia and the Kazım Bey's Georgian Representative task ended.

Keywords: Kâzım Dirik, Georgia, Embassy, Grand National Assembly of Turkey, Tbilisi

Çini Şimşek, Derya. “Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin İlk Gürcistan Temsilcisi; Kazım (Dirik) Bey”. *ulakbilge* 6. 24 (2018): 627-640

Çini Şimşek, D. (2018). Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin İlk Gürcistan Temsilcisi; Kazım (Dirik) Bey. *ulakbilge*, 6 (24), s.627-640.

Giriş

Kafkasların içerisinde yer alan Gürcistan, Karadeniz'in doğusunda Kafkas Dağları'nın güneyinde yer alır. Gürcistan; kuzeyinde Rusya federasyonu, güneyinde Ermenistan ve Türkiye, güneydoğu ve doğusunda Azerbaycan ile sınırlıdır. Abhazya ve Acara Özerk Cumhuriyetleri ile Güney Osetya Muhtar bölgesi Gürcistan'a bağlı bölgelerdir (Kaşıkçı-Yılmaz, 2000, s.24). Gürcistan, Kafkasya'nın en merkezi konumunda bulunması ve Anadolu'nun giriş çıkış yolları üzerindeki stratejik konumundan dolayı Kafkasya'nın en önemli ülkelerinde birisidir (Bala, 1993, s. .837). Vilayet-i Gürcistan, Gürcistan Vilayeti gibi isimler ile Osmanlı kaynaklarında adı geçen bu yer ve Gürcü prenslikleri ile Osmanlı'nın ilgilenmeye başlaması XV. yüzyılın ortalarına rastlamaktadır. 1455'te Gürcü kroniklerinde Osmanlı'nın Sohumiyi aldığını fakat idari bir yapı kurmadan haraca bağladığını ifade edilirken, İstanbul'un 1453 fethi üzerine Gürcistan'ın istinat noktasını oluşturan Bizans İmparatorluğu'nun tarihe karışması ile ülkenin artık Hristiyan devletlerin Müslümanlara karşı kullanılan üs konumundan çıktığı ifade edilir. Osmanlı Devleti, Otlukbeli mağlubiyetinden önce gözünü Gürcistan topraklarına dikmiş ve Fatih Sultan Mehmet, Trabzon'u fethettikten sonra Güneybatı Gürcistan'a akınlar yaptırmıştır. 1479 'da Acaristan (Batum) ve çevresi fethedilmiş, Yavuz Sultan Selim 1508 Trabzon valisi iken Güryel ve İmeret Krallığını haraca bağlamıştır. Böylece Osmanlı hâkimiyeti Karadeniz kıyılarının ötesinde Batı Gürcistan'ın içlerine kadar ulaşmıştır. 1514 yılında Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran zaferi sonunda Kartli ve Kahet Krallıklarının bulunduğu Doğu Gürcistan coğrafyası da Osmanlı topraklarına katılmıştır (Uzunçarşılı, 1964, s.360). Gürcistan toprakları sonraki dönemde Osmanlı ve İran arasında zaman zaman el değiştirmiş, XIX. yüzyılın ilk yarısında Rus ve Gürcü birlikleri Osmanlıların elinde bulunan Poti, Ahalkalak'i gibi önemli merkezleri yeniden Gürcistan'a katmıştır. Ancak Kabuleti (Çürüksu) ve Acara 1877-78 Osmanlı-Rus savaşına kadar Osmanlıların elinde kalmıştır (Çiloğlu,1993, s.63).

1. Milli Mücadele Dönemi Türkiye- Gürcistan İlişkileri

Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin de içinde olduğu grup mağlup olmuştur. İstanbul'un 16 Mart 1918'de işgal edilmesi ise Anadolu'da bir değişmeyi, uyanışı sağlamış ve bu, 23 Nisan 1923'te Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılmasına katkıda bulunmuştur. TBMM'nin açılışı ile Ankara'da tamamen ulusal bir idareye dayalı, istilacılara karşı çıkan yepyeni bir Türkiye devleti doğmuştur (Atatürk, 2009, s.293-294). Savaş sonunda Osmanlı Devleti, 30 Ekim 1918'de imzaladığı Mondros Mütarekesi gereğince, Brest-Litovsk Barışı ile elde ettiği toprakları; Kars, Ardahan ve Batum'u boşaltarak, 1914 sınırlarına çekilmek

zorunda kalmıştır (Gül, 1995, s.378). Mustafa Kemal Paşa, Anadolu'ya geçtiğinde Havza'da ve Erzurum'da Sovyet temsilcileri ile görüşmüştür (Gürün, 1991, s.11). O günlerde bir Türk heyeti Tiflis'e gitmiştir. (Tengirşek, 1981, s.197). 3-4 Mayıs'ta yapılan seçimle oluşan ilk TBMM Hükümeti (TBMM Zabıt Ceridesi, D.I, C.1, s.197-198) 5 Mayıs'ta yaptığı ilk toplantıda; birinci gündem maddesi olarak Sovyet Rusya ile ilişkileri ele almış ve Rusya'ya bir heyet gönderilmesi kararını vermiştir (Tengirşek, 1981, s.140-141). Bu kararın Türk Hükümeti açısından sebebi, Bolşevik ihtilâlinden sonra Kafkasya'da ortaya çıkan yeni durum, Ankara ile yeni Sovyet idaresi arasındaki işbirliğini kaçınılmaz hale getirirken, Sovyet Hükümeti açısından; iç savaşı kazanmak ve dış müdahaleleri önlemek amacıyla Türk Millî Mücadelesini, mili bir politika olarak desteklemek gerekiyordu. Aynı zamanda güvenliği için barış antlaşmaları yapmaya özen gösteriyordu. Ankara hükümeti ise bu dostluk sayesinde İtilâf devletleri ve Yunanlılara karşı gerekli desteği Sovyetlerden sağlayacak, doğu sınırını güvenlik altına alarak batıda ki mücadelesinde serbest kalacaktı (Özçelik, 1993, s.187; Bıyıklıoğlu, 1959, s.64). Bu sebeplerden dolayı Türk ve Sovyet Hükümeti heyetleri değişik düzeylerde farklı zamanlarda bir araya geldiler. TBMM Hükümeti tarafından ilk heyet Hariciye Nazır Vekili Bekir Sami Bey başkanlığında Moskova'ya Temmuz 1920'de gönderildi. Bu sayede ilk Türk-Sovyet resmi görüşmesi gerçekleşti. Heyet önemli bir iş görememekle birlikte Sovyetlerin niyetlerinin bilinmesinde yararlı oldu (Şimşir, 1981, s. 59).

TBMM Hükümeti, Gümrü Antlaşması öncesi Ermenilerle büyük uğraşı içerisinde olduğu sırada Gürcistan'la dostluk ilişkileri kurma hususunda oldukça ilgili bir dış politika izlemeye gayret göstermiştir (Sürmeli, 2001, s.616). İngilizler Batum'u Haziran 1920'de Gürcülere teslim ederek, Temmuz 1920 başlarında tamamen boşaltınca Gürcistan 7 Temmuz tarihinde uzun süredir beklediği işgali gerçekleştirmiştir (Karabekir, 1988, s.884). Oysa Batum'un, Brest-Litovsk Antlaşması'na göre, Türkiye'ye verilmesi gerekmekteydi (Kartekin, 1973, s. 167). Bu durum karşısında TBMM Hükümeti ve Mustafa Kemal Paşa, çok sert bir ifadeyle bu bölgenin Misak-ı Milli sınırları içinde olduğunu bildirerek işgali protesto etmiştir (B.C.A., 30.10/ 54.354.6.). Batum'un Gürcülerin eline geçmesini 4 Ağustos 1920 tarihli İstikbâl Gazetesi şu şekilde yorumlamıştır; “Gürcüler Batum'u İngilizlerden devralırken, propaganda silahından çok iyi yararlandılar. Batum şimdi doğrudan doğruya Hristiyan Gürcü hükümetine bağlı bir idare altındadır. Bu durum İslam dünyasının ders alması gereken bir durumdur. Sovyet Rusya hükümetinin Hariciye Komiseri Çiçerin'in, TBMM hükümetiyle yaptığı siyasi görüşmelerde “Türklerin gayr-ı meskûn veya pek az meskûn bulunduğu yerlerde olduğu gibi Elviye-i Selâse ile Lazistan'da da arayı umumiyyeye müracaat edilmesine” dair bir kayıt vardı ve BMM hükümeti Türklüğün toprak bütünlüğünü ve milli birliğini temin eden diğer bütün teklifler meyanında bunları da esas itibarıyla kabul etmişti.

Bu durumu Gürcü Hükümeti kendi istilâ ve genişleme emelleri için iyi bir fırsat bildi ve değerlendirmeye çalıştı.” (İstikbâl Gazetesi, 4 Ağustos 1920). Gürcistan’da işgal sonrasında Komünist örgütlenme artmış, halk hükümete karşı harekât içerisine girmiştir (Anadolu’da Yeni Gün, 23 Ağustos 1920).

Türk- Sovyet ilişkilerinin tam anlamıyla açıklığa kavuşamamasından istifade etmek isteyen Ermeniler, Sevr Antlaşması’ndan cesaret alarak harekete geçmiş, Kâzım Paşa 29 Eylül’de Sarıkamış’ı alarak bu tehlikeyi kısmen ortadan kaldırmıştır (Baykara, 1994, s. 94). 1920 yılının Kasım ayında Gürcülerin de Türklere karşı tutumu değişmiştir. TBMM, Ermeni harekâtı sırasında Gürcü tarafsızlığını sağlamak ve Gürcülerle dostça ilişkiler kurmak için büyük bir çaba sarf etmiştir. 20 Ekim’de Gürcü Hükümeti Ankara’ya gönderdiği bir telgrafta; Ardahan ve Batum’u kapsadığı öne sürülen Gürcü sınırının aşılmasını istemiş ve ertesi gün TBMM bu güvenceyi Gürcü Hükümetine vermiştir (Peyam-ı Sabah, 1 Aralık 1920).

2. Kâzım (Dirlik) Bey’in Gürcistan Temsilciliği’ne Atanması

1920 sonundan itibaren Sovyet Rusya’nın tehdidini yakınında hisseden Gürcistan’da bölgede topraklarının güvenliği açısından Türkiye ile dostluk ilişkileri kurmak hususunda diplomatik faaliyetlere hemen geçmek istemiştir. Bu doğrultuda öncelikle Ankara’ya bir sefaret heyeti göndermeye karar vermiştir (Sürmeli, 2001, s.616). Anadolu’da Yeni Gün Gazetesi Gürcistan Hükümeti’nin yakınlaşma isteğinin asıl sebebini Bolşevik tehlikesi olarak gösterirken (Anadolu’da Yeni Gün, 3 Şubat 1921), Türkiye’nin yakınlaşma sebebini; İtilaf Devletleri’nin Gürcistan’ı yönlendirerek Türkiye ile Bolşevikler arasındaki ilişkileri bozmak için Gürcistan’ı kullandığından kuşku duyduğu haberlerine yer vermektedir (Anadolu’da Yeni Gün, 23 Şubat 1921). 1920 yılı Kasım ayında Moskova’da Gürcistan’ın Rusya temsilcisi G. Maharadze, Ankara Hükümeti Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey’le buluşmuş, Aralık ayında Bekir Sami Bey Tiflis’e gelmiş ve Gürcistan Hükümeti ile çeşitli görüşmeler yapmıştır. Bundan sonra Ankara’da Gürcistan Büyükelçiliği’nin açılması kararlaştırılmış, Gürcistan Büyükelçisi olarak Svimon Mdivani görevlendirmiştir.

Svimon Mdivani aynı dönemde Ankara’da bulunan Sovyet elçisi Budu Mdivani’nin kardeşidir. Birinci Türkiye Büyük millet Meclisi Adana Milletvekili Damar Arıkoğlu ‘Hatıralarım’ kitabında bu konudan şöyle bahsetmektedir; “Çok büyük tesadüftür ki, Rus elçisi ile Gürcü elçisi iki kardeşler. Aynı ismi taşıyorlardı; birisi Bolşevik, diğeri Menşevik, ikisinin de ayrı hükümetleri temsil etmese ve ayrı ayrı rejim kabul eden devletlerin elçisi bulunması tarihin ender tesadüflerinden birisi olduğuna şüphe yoktur.”(Arıkoğlu, 1961, s.219). 8 Şubat

1921 yılında Ankara Hükümeti Bağımsız Gürcistan Devletini resmen tanımış ve iki ülke arasında diplomatik ilişkiler kurulmuştur (Kavrelişvili, 2015, s. 98). Ankara Hükümeti, Gürcistan ile ilişkilerini iyileştirmek, Kafkasya'da yaşanan gelişmeleri daha iyi takip edebilmek ve Sovyetlerle olan ilişkilerinde daha net stratejiler belirlemek amacıyla 23 Ekim 1920 tarihinde Kâzım (Dirik) Bey'i Tiflis elçiliğine atamış, böylece Gürcistan'ın tarafsızlığını sağlamıştır (Kocatürk, 1983, s. 210).

2.1. Kâzım (Dirlik) Bey'in Gürcistan Temsilciliği'ndeki Faaliyetleri

Kazım Bey; 13 Kasım 1920 Cumartesi günü Tiflis'e gelerek, Sovyet Hükümeti ile kurulan siyasi ilişkilerde, Gürcistan ve Ermenistan Hükümetleri nezdinde diplomatik temsilci görevini yürütmeye başladı (Peyam-ı Sabah, 1 Aralık 1920; Kavrelişvili, 2015, s.1823). Kâzım Bey'in refakatinde; Erkân-ı Harp Yüzbaşısı Talât Bet, Topçu Yüzbaşısı Cevat Bey, Mülazım Halit ve Edip Beyler, Hilâl-i Ahmer'den Doktor Nusret Bey ve Matbuat Müdürü Ferit Bey'ler bulunmaktaydı (Peyam-ı Sabah, 1 Aralık 1920). Gürcistan Dış İşleri Bakanı yardımcısı Konstantine Sabahtarişvili, Kazım Bey'in Tiflis temsilciliği hakkında parlamentoda yapmış olduğu açıklamada; (Kavrelişvili, 2018, s.2) "Tiflis'e Ankara Hükümeti temsilcisi Kazım Bey Gürcistan Hükümeti ile dostluk ilişkilerini kurmak üzere gerekli görüşmeleri sürdürmek için görevlendirilmiştir. Ankara Hükümeti temsilcisi yaptığı ifadelerinde ve gazetelere verdiği açıklamalarda bizimle iyi komşuluk ilişkilerin kuracaklarından bahsediyor. Ama biz onun ifadelerine tam inanmıyoruz, çünkü Kemal'in Ordusu Ermenistan'daki niyetlerini yerine getirdikten sonra hudutlarımızın aşmayacağına dair hakiki garantimiz yoktur. Ankara Hükümeti tarafından samimiyetle ve dostça atılan bütün adımları memnuniyetle kabul ederiz. Ancak yapılacak bütün görüşmelerde Gürcistan'ın resmen tanınması 07 Mayıs 1920 yılında Rusya ile imzaladığımız antlaşmada çizildiği gibi aynı sınırlar içerisinde olacaktır. Görüşmelerden anlaşıldığı dereceye kadar Ankara Hükümetinin Batum Bölgesi üzerine iddiaları vardır" demektedir.

Görevi sırasında "Sakartvelos Respublika" gazetesine verdiği beyanatta; "Hükümetim bana yetki verip Gürcistan Hükümeti ile dostluk ve iyi niyet ilişkileri kurmak için görevlendirdi. Gürcistan'ın bağımsız ve güçlü olması Ankara Hükümetin menfaatlerindedir ve her iki hükümet arasında kurulacak münasebetler de bu menfaatlere dayanacaktır". 19 Kasım tarihinde "Sakartvelo" gazetesindeki "Türkiye Milli Hükümeti'nin Gürcistan Temsilcisi" adlı haberde Kazım Bey; "Sizin Anadolu'da Büyük Millet Meclisi olduğuna dair tabi ki bilginiz var. Bu Meclisin halk tarafından seçilen üçyüz üyesi var ve Meclis tarafından seçilen hükümet te bu halka dayanır. Bundan dolayı bu hükümet güçlüdür ve düşmana karşı savaşıyor kendi haklarını koruyabiliyor. Halk hükümetten o kadar memnun ki, savaştan

yorulduklarına rağmen beş cephede daha savaşıyorlar” gibi ifadelerde bulunmuştur (Kavrelışvili, 2018, s.2).

Kâzım Bey, Gürcistan temsilciliği sırasında Sovyet heyeti ile de görüşmeler yapmış ve görüşmelerde Sovyet heyetine; “TBMM Hükûmetinin, komşusu olan Gürcistan’ın kuvvetli ve müstakil olmasını istediğini ve aralarındaki meselelerin barış yoluyla halledileceğini ümit ettiğini belirtmiştir. Türkiye’nin Gürcistan’la elçi tayini vasıtasıyla resmen ilişkisini koruduğunu, bu siyasette her iki milletin de menfaatlerinin bulunduğunu hudut meselelerindeki menfaatlerin her iki taraf içinde aynı değerde olduğunu, düşmanlarının propagandalarına rağmen bu meseleleri barış yoluyla halledeceklerine inandığını ve Gürcülerle hiçbir zaman Türkiye’nin savaşmak istemediğini ifade etmiştir. Yine bu tarzda yapılan görüşmelerde Kâzım Bey, Türklerin Ermenilere yönelik gerçekleştirdikleri askerî harekât ve bu harekâtın sebepleri, İtlaf Devletleri’nin Türkiye’ye karşı tutum ve niyetleri ve Anadolu’nun emperyalistlere karşı tutumu hakkında teferuatlı bilgiler de vermiştir (Vakit, 12 Kasım 1920). 9 Aralık 1920 tarihinde Sovyet Hükûmeti Tiflis Elçisi Şeynman ve yardımcısı ile yaptığı diğer bir görüşmede, kendisine Kars, Ardahan ve Batum’un Türkiye’ye ait olduğunu söylemiştir (Sürmeli, 2001, s.587). Elçilik görevi sırasında Gürcistan Hükûmeti üyeleri ile yaptığı görüşmelerde; Gürcistan-Türkiye ilişkileri, iki ülke arasında hudut problemleri ve diğer konularda müzakerelerde bulunmuştur (Guniava, 2007, s.133–134).

Sovyetler 17 Şubat 1921’de Gürcistan’a savaş ilân etmişlerdir (Sürmeli, 2001, s.587). Türkiye Büyük Millet Meclisi, Sovyetleri Gürcistan’ı işgale başlaması üzerine Gürcü Hükûmeti’ne bir nota göndererek, Artvin ve Ardahan’ın iade edilmesini istedi. (TBMM Zabıt Ceridesi, C.8, Ankara, 1945, s.425). Çünkü bu işgal hareketi Gürcülerin elinde bulunan Ardahan ve Artvin’in Türklere bırakılmasını güçleştirebilirdi. O nedenle TBMM hükûmeti, Gürcistan’a 20 Şubat’ta sona erecek bir nota vermiş, Ardahan ve Artvin’in boşaltılmasını istemiştir. Gürcüler tarafından kabul edilen bu istek sonucu Ardahan ve Artvin Türkiye’ye terk edilmiştir (İstikbâl, 25 Şubat 1921). Gürcistan, Ankara’da bulunan elçisi S. Mdivani aracılığı ile Batum’un da Türkler tarafından geçici olarak işgal edilmesini teklif etmiştir. Gürcistan elçisi Mdivani’ye hükûmeti tarafından Ankara Hükûmeti’ne iletilmesini istediği teklife göre; “Gürcistan Hükûmeti Ankara Hükûmetinden yerel idarî teşkilatının Gürcistan Hükûmetinde kalmak şartıyla Batum bölgesi ile Akhalkalaki ilçesine bir an önce askerî kuvvetlerinin sokmasını istiyor; Ayrıca Gürcistan Hükûmeti, Ankara Hükûmeti’nden yerel idarî teşkilatının Gürcistan Hükûmetinde kalmak şartıyla Batum bölgesi ile Akhalkalaki ve Akhaltsikhe ilçelerine bir an önce askerî güçlerini sokmasını istiyor. Gerek olursa, Gürcistan Askerî Kuvvetleri Ankara Hükûmeti Askerî Kuvvetlerine yardımda bulunacaktır. Bu durum Gürcistan ve

Kafkasya'nın geleceği belirleninceye kadar devam edecektir. Daha sonra ise Ankara ve Gürcistan Hükümetleri Kafkasya devletleri ile milletlerinden oluşan bir konfederasyon devletinin kuruluşu için ortaklaşa çalışacaklardır. Bu prensiplere uygun olan şartlar en yakın zamanda görüşülecektir" (Kavrelışvili, 2015, s.1831). Kazım Dirik, bu teklifin sebebini Kazım Karabekir Paşa'ya şu şekilde yorumlamıştır; "Menşevik Gürcüler, Bolşeviklere karşı Ankara Hükümeti'nin himayesini istemekte ve Ruslarla Ermenilerin harekâtını Türkiye'nin durdurmasını rica etmektedir" (Karabekir, 1988, s.863).

Mdivani'nin, 8 Mart 1921 tarihinde Batum'un Türkler tarafından geçici olarak işgal edilmesini teklifine Ankara Hükümeti'nin cevabını, Gürcistan Hükümetine telgrafla bildirmiştir. Midivani'ye göre, Ankara Hükümeti'nin cevabı şu şekildedir; "Sizin ilk teklifinizi kabul ettiler. Ayrıca:1) Askerî güçlerini sokmak için teklif ettiğimiz üç bölgede Gürcü Askerî Kuvvetleri tarafından yardıma ihtiyaç duyulmadığı; 2) Yerel idarî teşkilatlarda Ankara Hükümeti temsilcilerinin bulundurulması; 3) Gürcistan ve Ankara hükümetleri mutabakatı ile tutulan üç bölgede halk oylamasının yapılması gibi ek teklifleri vardır. Ancak Ankara Hükümeti bütün bu şartları Londra'ya, fazlasıyla Moskova'ya duyurmak için ileri sürüyor. Ankara Hükümeti adına üç bakan, durum iyileştikten sonra tutulan bölgelerden askerî güçlerinin geri çekeceklerine dair bana söz verdi. Bu konu hakkında resmî bir belgenin düzenlenmesini yersiz gördüler. Çünkü Moskova ve Londra arasında Türklerin durumu belli değildir. Ayrıca bizden de korkuları var. Çünkü Gürcistan partilerinde etki sahibi olan birkaç kişi Bolşevizm'in kabul edilmesini talep ediyor. Türkler teklifimizin bir an önce yerine getirilmesi için gerekli talimat verdiler". (Kavrelışvili, 2015, s.1832). Bu esnada 11. Kızıl ordu 3. Tümeni, Azerbaycan-Gürcistan sınırında saldırıya geçmiş, Gürcüler ise geri çekilmeye başlamıştır (Karabekir, 1988, s.863). İki gün içinde TBMM diplomatik temsilcisi Kâzım Bey Türk ordusunun Batum'a gireceğini Gürcü Hükümetine bildirmiş (Sonyel, 1987, s. 65) ve Türk ordusu 11 Mart 1921 tarihinde Batum'u işgal etmiştir (Bıyıklıoğlu, 1981, s.36). Kazım Bey, Türk ordusu Batum'u işgal ettiği zaman bu kuvvetlerin başında bulunmuştur. Gürcü Hükümeti, Rus saldırısı başlayınca kadar TBMM Hükümeti'nin Batum ve diğer Gürcü topraklarındaki varlığını tanımamıştır (Karabekir, 1988, s.920-932). Albay Kâzım Bey 17'yi 18 Marta bağlayan gecede kendisini mutasarrıf ilân ederek bazı resmi binaları Türk kuvvetlerine işgal ettirmiştir. Gürcülerin beklemediği bu gelişmeler nedeniyle Türk askerleriyle Gürcüler arasında bazı çarpışmalar da yaşanmıştır (Sarıhan, 1982, s. 440).

Türk ordusunun Batum'a girmesinden sonra, Kazım Bey'e 10 Mart 1921 tarihli Tiflis'ten işgal hakkında bilgi istenmiş ve gönderilen telgrafta; "Askeri

birliklerinizin Batum bölgesine girdiklerine dair bu belgeleri aldık. Temsil ettiğiniz hükümetinize Gürcistan Hükümeti tarafından yapılmış olan teklif size zamanında tebliğ edilmişti. Bu teklif, Batum bölgesinin ve Ahılisk (Ahıska) ve Ahalkalat (Ahılkelek) mahallerinin, Gürcistan'ın bu bölgeler üzerindeki hükümlerinin ihlal edilmeksizin ve bu hâlin gerçekte Gürcistan Hükümeti'nin Bolşeviklere karşı mücadelesine devamına mani olmayacak bir surette Türk askeri birlikleri tarafından işgal edileceği prensibine dayanmakta idi. Zira bu mücadele yalnızca bitmiş olarak mülhaza edilemeyeceği gibi, bu harbin neticesini tayin edecek daha umumi muharebeler vuku bulacaktır. Binaenaleyh, Türk askeri birliklerinin işgali bu şartların kabulü ile mi yoksa başka sebeplere binaen mi yapıldığının lütfen tarafıma bildirilmesini istirham ederim.” (Dirik, 1998, s.31). Bu olaylar esnasında II. Kızıl Ordu Devrimci Asker Komitesi Başkanı Orjonikidze, Batum'un işgalinden dolayı Kazım Karabekir'i protesto etmiş ve Türkiye'ye silah sevkiyatının durmasını istemiştir (Sarıhan, 1982, s.453). Bunda çok kısa bir süre sonra 17 Mart günü Menşevik Hükümeti, Batum'un Türk ordusu tarafından işgalinin ardından bölgeyi terk etmiştir. Böylelikle Türk ordusu Batum'a girmiş, Kazım Bey'in işgal ettirdiği hükümet konağında olaylar çıkmışsa da aynı gün çıkan çatışmayla dağıtılmıştır. Kazım Karabekir hükümet konağında çıkan olayları ile ilgili: “17-18 Mart gecesi Kazım Bey; Batum'da Türk Hükümeti'ni teşkil ediyor; aynı zamanda Bolşevik olan halk da kendi idarelerini (refkom) teşkil ediyorlar. Sefaretimizi muhasara ile müsademeye kalkıyorlar, bir zabitimiz şehit oluyor. Kıtalarımızın tabyalarını işgal ediyorlar” şeklinde aktarmaktadır (Karabekir, 1988, s.920-932). Gürcistan'da bu olaylar meydana gelirken Moskova Anlaşması imzalandı ve Afganistan ile Anlaşma yapıldı (Sarıhan, 1982, s.453).

2.2. Kâzım Dirik'in Gürcistan Temsilciliğinden Ayrılması

16 Mart 1921 tarihindeki Moskova anlaşmasıyla Sovyetler ve Türkler arasındaki Gürcistan sorunu çözümlenmiş oldu. Batum, Sovyetlere verildi, Ardahan ve Artvin Türkiye'de kaldı. Bu arada Ankara Hükümeti, Kızıl Ordu'nun ilerleyişini anlaşmaların sağlığı açısından zararlı gördüğü için Moskova'ya, Kızıl Ordu'nun Ahıska ve Ahılkelek'e girmemeleri yönünde bir uyarı notası gönderdi (B.C.A.,30.18.1.1. 2.17.39.). 21 Mart'ta Doğu Cephesi Komutanlığı'na, Moskova Antlaşması'nın Vekiller Heyeti'nce kabul edilerek Meclis'e sunulduğu bildirildi. 28 Mart'ta IX. Alay, Batum ve Acara'dan Borçka'ya çekilirken, Kazım Bey'in de görevi sona ermiş, 28 Mart'ta son Türk birliğinin Batum bölgesinden çıkmasıyla beraber, Kızıl Ordu Sarp sınır köyüne kadar tüm Acara'yı işgal etmiş ve sınırı güçlendirmeye başlamıştır (Guniava, 2007, s.144).

Ateşkesin imzalanmasından sonra Kazım Bey'e görevi esnasında suikast girişiminde bulunulmuştur. Kazım Bey suikast girişimini Aralık 1921'de aldığı kendi notlarından şu şekilde aktarmaktadır; "Kızıl ordu ve Gürcistan muharebesi esnasında bütün sefaretlar Tiflis'ten Kütayis ve Batum'a çekilmişlerdi; yalnız Türk (Miralay Kazım Bey) ve Alman sefirleri kalmışlardı. O sırada teröristler tarafından şahsıma tertip olunan suikastı ilk olarak Ermenistan Merkezi Türk Mümessili haber almış ve Hariciye Vekili Ahmet Muhtar Beyefendi makine başında, Gürcü Hariciye Nazırını makine başına çağırarak muhabere etti. Hükümet ertesi gün altı Gürcü ve Ermeni teröristi Kütayis'e sürgüne gönderilmişti. Bunu Türkiye Ajansı ve dünya basını yayınladı. Bu, Türk Mümessilinin Ermeni muhalif matbuata karşı olan hareketine veyahut Türk ve Rusların aralarını açmak için kurulmuş bir gizli siyasete mal edildi"(Dirik, 1998, s.38). Moskova Antlaşması 1 Temmuz günü Meclis gündemine gelmiş, Batum Mebusları bir önerge sunarak, Moskova Antlaşması'nı reddetmişlerdir. TBMM'ye sunulan bu takrir ile ilgili mecliste görüşmeler olmuş ve önerge büyük bir çoğunluğun kararıyla reddedilmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, s.332 – 333).

Moskova Antlaşması ile burada kurulmuş olan sivil idare kaldırılmış, TBMM Hükümeti'nin Gürcistan Temsilciliği'ni yapmış olan Kazım Bey, müfettişliğin ve idarenin lağvedilmiş olması nedeni ile Batum'dan ayrılmıştır. Kuzey Kafkasya temsilciliğine gönderilen Albay Bekir Sami Bey ile Selahattin (Yurtoğlu) Bey, bu hükümetin özerkliğini yitirmesinden dolayı Trabzon'a geri dönmüştür. Albay Kâzım Bey, Trabzon'dan sonra vapurla İstanbul'a geçmiştir (Dirik, 1998, s. 33-40). Kazım Bey, 1 Nisan 1921'de Milli Mücadele için görev isteğinde bulunması üzerine Ankara'ya çağrılarak Milli Savunma Bakanlığı emrine alınmış ve ardından Konya'ya Menzil Müfettişi olarak atanmıştır (Dirik, 1988, s.40). Bu arada Ankara'da bulunan Gürcü Elçisi Simon Mdivani, Bakanlar Kurulu'nun, 21 Mart'ta Moskova'da imzalanan antlaşmayı kabul edip meclise sunmasının ertesi günü 22 Mart'ta İstanbul'a gitmek üzere Ankara'dan ayrılmıştır. Gürcistan'ın Sovyetleştirilmesinden ve Kars Antlaşması'nın imzalanmasından sonra ise Gürcistan Demokratik Cumhuriyeti Ankara Büyükelçiliği mensupları Gürcü hükümeti üyeleri gibi Avrupa'ya gitmek zorunda kalmışlardır (Guniava, 2007, s.135).

Sonuç

Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin de içinde olduğu grup mağlup olmuş, İstanbul'un 16 Mart 1918'de işgal edilmesi ise Anadolu'da bir değişmeyi, uyanışı sağlamış ve 23 Nisan 1923'te Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılmasına katkıda bulunmuştur. TBMM'nin açılışı ile Ankara'da tamamen ulusal

bir idareye dayalı, istilacılara karşı çıkan yepyeni bir Türkiye Devleti doğmuştur. Milli Mücadele sırasında Türkiye Büyük Millet Meclisi, Gürcistan'la dostluk ilişkileri kurma hususunda oldukça ilgili bir dış politika izlemeye gayret göstermiştir. Meclis, 23 Ekim 1920 tarihinde Kâzım Dirik'i Gürcistan Temsilciliği'ne atamış, Kazım Bey; 13 Kasım 1920'de Tiflis'e gelerek, Sovyet Hükümeti ile kurulan siyasi ilişkilerde, Gürcistan Hükümeti nezdinde diplomatik temsilci görevini yürütmeye başlamıştır. Tiflis'teki çalışma günlerinde; hem Gürcistan Hükümet üyeleri hem de Sovyet Hükümeti Tiflis Elçisi Şeynman ve yardımcısı ile de görüşmelerde bulunmuştur. Şubat 1921 tarihinde Sovyet Hükümeti'nin Gürcistan'ı işgale başlaması üzerine Ardahan ve Artvin Türklere bırakılmış, Kazım Karabekir'in idaresindeki Türk Ordusu 11 Mart 1921 tarihinde Batum'u işgal etmiştir. Kazım Bey, Türk ordusu Batum'u işgal ettiği zaman bu kuvvetlerin başında bulunmuştur. Gürcistan'da bu olaylar meydana gelirken Moskova Anlaşması imzalanmış ve Kazım Bey'in de Gürcistan temsilciliği görevi son bulmuştur. Ateşkesin imzalanmasından sonra Kazım Bey'e görevi esnasında suikast girişiminde bulunulmuştur. TBMM Hükümeti'nin Gürcistan Temsilciliği'ni yapmış olan Kazım Bey, müfettişliğin ve idarenin lağvedilmiş olması nedeni ile Batum'dan ayrılmıştır. 1 Nisan 1921'de Milli Mücadele için görev isteğinde bulunması üzerine Ankara'ya çağrılarak Milli Savunma Bakanlığı emrine alınmış ve ardından Konya'ya Menzil Müfettişi olarak atanmıştır. İlk Gürcistan Temsilcisi olarak Tiflis'e gönderilen Kâzım Dirik Ankara Hükümeti ile Gürcistan Hükümeti'nin dostluğunu güçlendirmek için temsilcilik yaptığı kısa dönemde zamanının çoğunu siyasi konulardan kaynaklanan sorunlara harcamıştır.

KAYNAKLAR

Arşiv Belgeleri

B.C.A., 30.10/ 54.354.6.

B.C.A.,30.18.1.1. 2.17..39

TBMM Zabıt Ceridesi, D.I, C.1, T.B.M.M. Matbaası, Ankara.

TBMM Zabıt Ceridesi, D.I, C.8, T.B.M.M. Matbaası, Ankara.

TBMM Zabıt Ceridesi, D.I, Cilt 11, T.B.M.M. Matbaası, Ankara.

Gazeteler

Anadolu'da Yeni Gün Gazetesi, 3 Şubat 1921.

İstikbâl Gazetesi, 4 Ağustos 1920.

Peyam-ı Sabah Gazetesi, 1 Aralık 1920.

Vakit Gazetesi, 12 Kasım 1920.

Kitap ve Makaleler

Arslan Z, (2010), Moskova Anlaşması Sonrası Batum'da Rus ve Gürcüleri Yaptıkları Düzenlemeler (1921-1925), *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*.

Arıkoğlu D. (1961), *Hatıralarım*, Tan Gazetesi Matbaası, İstanbul.

Atatürk Mustafa. K. (2009), *Nutuk (1919-1927)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Editör: Zeynep Korkmaz, Ankara.

Avşar, B. Zakir, (1997) “Kafkasya-Rusya Federasyonu ve Türkiye”, *Yeni Türkiye* yıl 13, sayı 16, Temmuz-Ağustos

Bala M. (1993), *İslam Ansiklopedisi*, C:IV M.E. B. Basımevi, İstanbul.

Bıyıklıoğlu T. (1959), *Atatürk Anadolu'da (1919-1921)*, C. I, İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.

Çiloğlu F. (1993), *Dilden Dine, Edebiyattan Sanata Gürcülerin Tarihi*, Ant Yayınları, İstanbul.

Erdaş N. (1994) *Millî Mücadele Döneminde Kafkas Cumhuriyetleriyle İlişkiler (1917- 1921)*, Genelkurmay basımevi, Ankara.

Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, (1972), *Türk İstiklâl Harbine Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri*, Genelkurmay Basımevi, Ankara.

Guniava G. (2007), *Türk-Rus İlişkileri ve Gürcistan*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bölümü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara.

Dirik O. (1998), *Babam General Kazım Dirik ve Ben*,Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Dirik K. D. (2008), *Atatürk'ün İzinde Vali Paşa Kazım Dirik*, Güner Yayınları, İstanbul.

Gül M. (1995), “ Elviye-i Selâse’nin Osmanlı Devleti’ne İadesi”, *Atatürk Yolu*, 8/11, Ankara.

Gürün K. (1991), *Türk-Sovyet İlişkileri (1920–1953)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Karabekir K. (1988), *İstiklâl Harbimiz*, Merk Yayıncılık, İstanbul.

Kaşıkcı N.– Yılmaz H. (2000), *Batum’dan Burgaz’a Karadeniz’in Öte Yakası, (Ülkeler-Şehirler- İz Bırakanlar)*, Ankara.

Kartekin E, (1973), *Devrim Tarihi ve Türkiye Cumhuriyeti Rejimi*, İtimat Matbaası, İstanbul.

Kavrelişvili R. (2015), Gürcistan Ankara Sefiri Svimon Mdivani’nin Türkiye-Gürcistan Arasında Diplomatik İlişkilerinin Kuruluşuna Dair Raporları (27.01-18.03.1921), *VIII. uluslararası Atatürk kongresi*; Gence, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi yayını, C.II.

Kavrelişvili R. (2018), *Türkiye – Gürcistan İlişkileri (1921 sonrası tarihsel süreç)*, Yayınlanmamış makale.

Kocatürk U. (1983), *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi (1918–1938)*, Türk Tarih Kurumu yayınları, Ankara,

Mert O. (2004), *Türkiye’nin Kafkasya Politikası ve Gürcistan*, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık. İstanbul.

Özçelik A. (1993), *Ali Fuat Cebesoy*, Akçağ Yayınları, İstanbul.

Şimşir B. (1981), *Atatürk ile Yazışmalar I (1920–1923)*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları; Ankara.

Sarıhan Z. (1982) *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, C.II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Sonyel S. (1987), *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I*, TTK Yay., Ankara.

Sürmeli S. (2001), *Türk-Gürcü İlişkileri (1918-1921)*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu yayını, Ankara.

Tengirşek Y. K. (1981), *Vatan Hizmetinde*, Kültür Bakanlığı yayını, Ankara.

Baykara T, (1994), *Türk İnkılâp Tarihi ve Atatürk İlkeleri*, (Akademi Kitapevi), İzmir.

Uzunçarşılı İ. H. (1964), *Osmanlı Tarihi*, Cilt 2, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.